

EN VILDHJÄRNA SOM ÄLSKADE LIVET

Minnesbilder av en fenomenal snabbskrivare (1876-1916)
med sagolikt mod, ständiga problem och sviktande njurar

av

Mats Parner

☒☒☒ I januari 1904 insåg alla reflekterande människor att ett krig mellan Japan och Moder Ryssland var oundvikligt. Ärrade korrespondenter från jordens alla hörn styrde kosan österut i riktning mot krigsskådeplatsen och eldades av hemliga drömmar om att åstadkomma hjältedåd i reportagebranschen. Som professionell murvel visste man ju sin plikt.

Också mångsysslaren Jack London tillhörde de utvaldas krets. Hela sex olika tidningssyndikat ville ta hans tjänster i anspråk, men den ökända Hearst-koncernen drog längsta strået. Hos den fanns nämligen skönt och grönt prasslande dollarsedlar i överflöd, och energiknippet Londons ekonomiska problem var lika tröstlösa som alltid. Den 7/1 äntrade han färjan till Embarcadero på den nordamerikanska västkusten och klev beslutsamt ombord på S/S Siberia, destinerad till Yokohama.

Fem dagar senare skulle han fylla 28, och bara 4703 dygn återstod av hans knappt 41-åriga liv.

Väl i Japan fortfor London att smida, så länge järnet behöll värmen. Medan andra tidningsmän fördröjdes av det krigförande örikets myndigheter i Tokyo, drog ångvälden Jack både relevanta slutsatser och sin revolver, förpassade sig diskret till Nagasaki, hankade sig vidare med båt till först Hyusan och sedan Mokpo men fann sig i det läget obönhörligt strandsatt. Nu var de goda råden sällsynt dyra. London hade nått Gula Havet och ämnade sig till koreanska Chemulpo, de japanska elitstyrkornas basläger på vägen till slagfältet, men både kryssare, pråmar, skutor och tankers lyste med sin permanenta frånvaro.

Minst sex dagsresor på öppet hav (sju resor värre!) skilde honom från det koreanska slutmålet, stormen tjöt oförtrutet, och termometern visade minus 14 grader C.

Men sjömansyrket var bara ett av de otaliga näringsfång som Jack behärskade till fulländning: på nolltid utrustade han ett flatbottnat segelfartyg, lejde två dristiga medhjälpare, lättade ankar och tog strid mot elementen med livet som insats. Mot alla rimliga odds trasslade han sig fram till Chemulpo, låt vara med händer, öron och fötter svårt demolerade av frost, och satte genast igång att rapportera – till en början som den ende krigsjournalisten med västanknytning.

På fastande mage, utan sömn och med glas i blicken skred han till verket med uppbyggande av alla sina fysiska och, fr a, psykiska resurser.

Denna Gula Havsepisod var inte tillfällig; den kan ses som Londonregel snarare än undantag.

Ja, Cirkus Jack framstår än i dag som en undantagsgestalt, och han var i den egenskapen en av de mest fängslande och komplexa varelserna genom alla tider här på jorden.

☒☒☒ Som "John Griffith" föddes han av en ensamstående och stundtals rätt förvirrad mor i San Francisco 1876 men fick per omgående krigsveteranen och lantarbetaren John London till styvpappa. Sin biologiske far, dr W H Chaney, kom han aldrig att träffa. Denne Chaney lär fö ha varit ett kraftpaket i stil med Jack och en av astrologins (!) frontfigurer på den amerikanska västkusten.

Den åtta år äldre styvsyster Eliza och en lika varmhjärtad som voluminös negerkvinna, Jenny Prentiss, fick huvudansvaret för den blivande succéförfattarens tidigaste drill och dressyr. Men Jacks uppväxt blev inte odelat lycklig. Familjemedlemmarna drog åt skilda håll, de finansiella bekymren var kroniska, och man bytte adress minst lika ofta som underkläder. Som vildvuxen sextonåring framstod London jr ingalunda som Guds bästa barn – eller ens som det näst bästa: han (tjuv)fiskade ostron i (San Francisco)viken, svor som en borstbindare, råkade för jännan i slagsmål, var "hård på fruntimmer" och spottade sällan i glaset.

Hans tonårsliv kunde vid åtskilliga tillfällen ha ändat i förskräckelse.

Men anmärkningsvärt nog var unge Jack lika intresserad av de lokala bibliotekens sköna värld som av hamnsjåarnas inspirerande sällskap. I hela sitt liv plöjde han böcker i jämna strömfåror och lade tidigt en stabil grund för sina läsrutiner. Ynglingens (och senare den vuxne mannens) enorma viljestyrka närdes bl a av skammen för hans illegitima härkomst; man kan säga att han brann av revanschlust med en diamanthård låga någonstans bakom ögonen redan i unga år.

Han var fast besluten att passera genom ekluten för att i tidernas fullbord bli störst, bäst och vackrast, kosta vad det kosta ville...

Att slita ont för brödfödan lärde han sig av nödtvång som liten grabb, och före 20 års ålder var han nära förtrogen med dussintals olika yrken. Efter karriären som ostronfiskare på den lagliga fransidan jobbade han en tid som båtpolis och därefter ytterligare ett halvår i en tvättinrättning för en spottstyver och rena sängkläder. Nyss fyllda sjutton mönstrade han som besättningsman på fångstfartyget **Sophie Sutherland**, en 80-tons skonare med jättelik stormast, och gav sig av till Sibirien och Berings Hav för att jaga säl. Från och med nu var sjömansjaget en av Londons många identiteter. Även som jutevävare och konservbrytare gjorde han drängtjänst men hatade de långa arbetspassen och det instängda fabrikslivet.

Han var och förblev de sju havens och de fria viddernas edsvurne.

Inte heller tillvaron som landstrykare, tiggare, vandringsman och tågluffare (gratispassagerare) förmådde skrämma våghalsen Jack. I omgångar genomkorsade han det amerikanska fastlandet i alla väderstreck, slöt sig till "general Kellys" stridsberedda arbetslöshetsarmé och kamperade i årtal under bar himmel. Vid den stora guldrushen 1896 reste han sig självfallet till Klondike för att skära ädla metaller och grågröna skogar med täljkniv. I sin rygsäck medförde han John Miltons **Paradise lost**, Charles Darwins **On the Origin of Species** och första bandet av Marx' **Kapitalet**. Med den sortens texter byggde han upp sig i tältlampans skimrande ljusflöde.

Värst mycket glitter fann han inte, men den årslånga och strapatsrika vistelsen i Klondike blev ändå guld värd för "Skärrar-Jack". Om han inte traskat runt på isvidderna, i smältvattnet och på klippavsatserna däruppe i norr, så skulle hans klassiska berättelser ifrån Alaska rimligen aldrig ha skrivits, åtminstone inte med tillnärmelsevis samma frejdiga egensinne, spänst och vitalitet som nu blev fallet.

☒☒☒ Jack London insåg tidigt att han skulle bli författare: 23 år gammal komponerade han sina första noveller, men föret i portgången var ganska trögt, och den förväntade avkastningen i reda pengar uteblev, så icke gängse förlagsbrev med dövöron och kalla händer. Men problem fanns till enkom för att övervinnas. Bitvargen Jack stretade på i skrivarlyan i Oakland med sitt ordinarie kvantum på 1500 ord pr dag. Han skrev nästan alltid med samma lätthet som vanliga dödliga andas. Med succéromanen **Skriet från vildmarken** (1903) kom genombrottet.

Londons ideologiska universum är ett kapitel för sig och det främsta skälet till mitt intresse för honom. Han bekände sig till socialismen, den revolutionära varianten, gick tidigt med i USA:s diminutiva socialistparti (kandiderade rent av som dess presidentkandidat vid ett tillfälle), och breven till sina vänner avslutade han vanligtvis med frasen "*Yours for the Revolution*". I tjugo års tid föreläste han enträget om socialismens förmodade välsignelser i alla tänkbara kontexter och skrädde sällan orden.

Dessutom varierar många av JL:s litterära arbeten den speciella tematik som var kärnan i hans socialism med **Järnhälen** (1908) som själva arketyp-historien. Får vi tro Anatole France, så är just den hälen "en av de vackraste och samtidigt mest skrämmande böcker som någon skrivit".

Beklagligt nog var Londons idévärld utpräglat "deterministisk": hans idealsamhälle skulle tids nog förverkligas oberoende av människors och politiska aktörers vilja mer eller mindre likt en naturlag. Till detta adderade han i olika sammanhang och växlande proportioner sentimentala, (vålds)romantiska, (social)darwinistiska och renodlat nietscheanska tankefragment.

Han trodde på Övermänniskan och hennes företrädesrätter och torde ha uppfattat sig själv som en av de utvalda, i all synnerhet när framgångsvågorna sköljde över honom som intensivast. Å andra sidan var han en kämpe, om inte av renaste vatten så i vart fall av saltaste havsspad. Inte minst kom han, ungefär i 30-årsåldern, att på gott och ont tona fram som "den förkroppsligade framgångssagan" *made in USA* ... ja, på mycket gott och mycket ont.

Den som önskar kan utan vidare finna åtskilliga London-citat av det måttligt angenäma slaget. När han (förgäves) kandiderade till borgmästarposten hemma i sitt Oakland gjorde han sig bl a skyldig till detta flagranta dubbelfel:

"I denna onda värld är det för jämnan strid på liv och död, och de svaga får aldrig någon del i bytet";

"Socialismen är inte ett idealiskt system syftande till alla människors lycka, fastmer ett system avsett för vissa gynnade rasers lycka."

Det första uttalandet kan möjligtvis försvaras som troskyldig "kunskap" av empiriskt slag (fast varför denna egendomliga "bytes"-jargong?), medan det andra yttrandet inte går att rättfärdiga på någon som helst nivå. Dock bör man väga in i bilden att den här sortens enkel rasdemagogi var allmängods för etthundra år sedan – också i Europa, och fö ä n mer hos oss i Europa.

Själv ser jag historierna om **Varg-Larsen** (1904) och **Martin Eden** (1909) som Jack Londons ideologiskt mest splittrade och kanske just därför intressantaste verk. I det ena fallet såväl som det andra ville författaren göra upp med individualismen och slå ännu ett slag för socialismen, men på något vänster lät han sig förhäxas både av den fasansfulle sjövargen Larsen och av den oförtrutet kunskapssökande proletären Eden (vars namn JL knyckte rakt av

från en kärnsvensk utvandrare, kroppsarbetaren Mårten Edin från Ådalen). Man kan säga att London tog parti inte bara för solidariska klasskämpar ifrån samhällets botten; i minst lika hög grad ägnade han den primitiva vargstyrkan (Larsen) och viljefanatismen (Eden) sina hyllningar. Hans socialism hade barbariska våldsinslag, och dess mänskliga ansikte skymdes ofta av bart huggande svärd.

Möjligen är det signifikativt att både Lenin och Trotskij tillhörde JL:s okritiska beundrarskara. På Lenins sista viloläger läste man fö upp London-novellen **Kärlek till livet** för den döende.

☺☺☺ Jack London var av födsel de väldiga Projektens man. Under ett par år i början av det förra seklet ansågs han vara Förenta Staternas högst gäldade och världens mest läste författare. Lik förbaskat drabbades hans privata ekonomi av ideliga muskelryckningar; beviljades han ett förskott på 60 000 \$, så investerade han gladeligen för 70 000 långt innan hanen gol. Frikostig som ingen annan lånade han dessutom ut pengar i närmast industriell skala till vänner, fiender, släktingar, anförvanter och svurna partibröder. Blott någon promille av de ofantliga summorna kom sedan i retur.

Generositet och ekonomiskt liknöje var två sidor av samma ideologiskt/socialistiska JL-mynt.

Under 1900-talets första årtionde ingick London två kamratäktenskap i tät succession och fick lika många döttrar men aldrig den son – och tronpretendent – han så hett eftertraktade. Hustru nr två, en excentrisk lycksökerska vid namn Charmian Kittredge, genomdrev skilsmässan från hustru nr ett och följde sedan i ur och skur sin make på en spektakulär världs(om)segling, åren 1907-09, med nötskalet **Snark**. Denna oformliga julle var en av Jacks ögonstenar, konstruerad av honom själv, namngiven efter Lewis Carrolls **The Hunting of the Snark** och mera dyrköpt än allt vad ägaren tidigare kostat på sig.

Men segla jorden runt fick han – i skrivarkollegan Robert Louis Stevensons kölvatten.

Åter på torra landbacken ägnade London sina resterande dagar åt jordbruk och boskapsavel på sin gigantiska Beauty Ranch, där tidvis så mycket som femhundra anställda hade sin bärning. Den forne landstrykaren och nyblivne lantmannen kämpade idogt vidare med sina 1500 ord pr dag, samtidigt som han planterade 140 000 eukalyptusträd för totalt 47 000 \$ på sina ägor. Det palatsliknande "Varghuset" för dubbla beloppet skulle bli hans kombinerade livförsäkring och aristokratiska residens på ålderdomen.

Så blev det nu inte. Natten till den 18 augusti 1913 brann Varghuset ner till sin sista takbjälke. Än i dag vet ingen om branden var anlagd eller ej.

Bara tre år senare gick Vargen själv ur tiden. Sannolikt dog han en naturlig död i njursvikt och inte för egen hand, som det påståtts i decennier. Jack London och Martin Eden var icke en och densamme.

Däremot var London amerikan ... på mycket gott och mycket ont. Hans bästa historier läser vi med kritiskt sinne och god behållning också nu på 2000-talet, ett helt sekel från **Varg-Larsen**.

Mats Parner

